

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.922:[377.091:74]

DOI: 10.15587/2313-8416.2017.119017

СПЕЦИФІКА ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПОНЕНТИ У ВЕРБАЛІЗОВАНІЙ КАРТИНІ МАЙБУТНЬОГО ВИШИВАЛЬНИЦЬ

©Д. М. Сабол

В статті представлені результати дослідження трьох груп юнацького віку за модифікованою методикою Ю. З. Гільбуха «Епістолярний твір» в рамках наукового дослідження «Психологічні особливості формування етнічної свідомості в юнацькому віці засобами української народної вишивки». За допомогою цієї методики досліджувалось ставлення юнок до вишивання як основи обраної ними професії вишивальниць, що відбивається в картині етнічної свідомості останніх

Ключові слова: *етнос, свідомість, фоносемантика, шкали, риси, емоційність, забарвленість, майбутнє, професія, вишивальниці*

1. Вступ

В умовах гуманізації системи освіти України, з метою формування в молоді особистісних якостей громадянина серед основних пріоритетів освіти виокремлюють завдання розвитку національної й етнічної свідомості. Державна Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [1] визначає морально-світоглядні якості українського етносу основою формування національних цінностей особистості, її толерантності до представників інших націй, що для поліетнічного та полікультурного українського суспільства є запорукою міжетнічної злагоди.

Реалізація завдань формування етнічної свідомості відбувається як на тлі діалектичних протиріч суспільного розвитку, так і соціальних суперечностей, що потребують розв'язання, зокрема, суперечностей між: рудиментами соціалістичної інтернаціоналізації та євроінтеграційними устремліннями сучасної України як різними векторами державної політики; глобалізаційною тенденцією до актуалізації вселюдських цінностей та суспільною невиробленістю етнічності у свідомості окремої людини; загальним зниженням етнічної компетентності у представників сучасних постіндустріальних суспільств та зростанням потреб молоді у засвоєнні культурних надбань свого народу.

2. Літературний огляд

Основні підходи до вивчення етнічної свідомості за характером детермінант її виникнення та розвитку ділять на дві групи: описово-апріорні, у яких етнічну свідомість розуміють як якість або властивість, що притаманна людству одвічно і не має причинних витоків [2], та пояснювально-детерміністичні, в яких виникнення й розвиток етнічної свідомості пояснюється впливом зовнішніх умов та внут-

рішніх чинників [3]. Досліджується зміст і структура етнічної свідомості: психосемантична структура етнічної свідомості [4], семантика етнічних стереотипів [5], етнічна ідентифікація [6, 7], специфіка національної та етнічної самосвідомості, ціннісно-мотиваційна сфера етнічної свідомості [8], етносоціальна специфіка свідомості суб'єктів психотерапевтичного процесу, етнопсихологічні уявлення, психосемантична структура етноцентризму, психосемантика ментальності.

Водночас у психологічній науці сьогодні немає фундаментальних психологічних праць, присвячених дослідженню української народної вишивки як засобу формування етнічної свідомості.

Формування громадянина-патріота з розвинутою етнічною свідомістю можливе не лише на основі створення необхідних зовнішніх, об'єктивних (дидактичних і виховних) умов, а й з урахуванням індивідуальних, вікових психологічних особливостей індивіда, що актуалізує дослідження етнічної свідомості в науковій площині вікової та педагогічної психології.

Отже, нерозробленість психологічних уявлень про сутність, умови й засоби формування етнічної свідомості молоді зумовили вибір наукового дослідження «Психологічні особливості формування етнічної свідомості в юнацькому віці засобами української народної вишивки».

3. Мета і задачі дослідження

Мета дослідження – теоретичне узагальнення та емпіричне дослідження психологічних особливостей формування етнічної свідомості юнацтва засобами знаково-символічного впливу української народної вишивки.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Здійснити теоретичний аналіз сучасних вітчизняних і зарубіжних підходів до проблем змісту та формування етнічної свідомості.

2. Емпірично дослідити психологічні особливості впливу засобами знаково-символічного змісту української народної вишивки на етнокультурну компетентність юнаків.

3. Дослідити міжгрупову та внутрішньогрупову тенденції причетних до вишивання учнів ПТНЗ та непричетних.

4. Порівняти виразність фоносемантичних шкал, які покажуть ставлення до майбутньої професії та народної творчості учнів різних груп.

4. Специфіка змісту професійної компоненти у вербалізованій картині майбутнього вишивальниць

Методика «Епістолярний твір» Ю. З. Гільбуха – являє собою різновид проєктивних методів інтерпретації тексту [9]. Текст в даній методиці трактується як комунікативна система мовних знаків та знакових послідовностей, у якій свідомісна об'єктивація особистості відбувається на основі асоціативного розгортання тексту. Поняття «асоціативного поля тексту» відбиває його семантику та визначається як система стимульованих текстом вербальних асоціацій, організованих за принципом поля, що має ядро (найбільш частотні асоціації) та периферію. Метою цієї методики досліджувалось ставлення юнок до вишивання як основи обраної ними професії вишивальниць. Досліджуваним було надано початкові рядки листа, адресованого другові або подрузі. Учням необхідно продовжити цей текст так, ніби лист писали вони самі. Умовою було висвітлити питання, порушені у преамбулі. Обсяг листа не повинен перевищувати однієї сторінки. Отримані тексти оброблялися за допомогою експертної системи контент-аналізу ВААЛ [10].

Методика «Епістолярний твір» застосовувалася в таких групах: учні професійно-технічного навчального закладу Решетилівський художній професійний ліцей в районному центрі смт. Решетилівка Полтавської області, для яких вишивання є майбутньою професійною діяльністю, професія – «вишивальник» (ПТНЗ-Р), ця група стала базовою для формульовального експерименту; учні професійно-технічного навчального закладу м. Києва, а саме – Київського вищого професійного училища швейного та перукарського мистецтва, для яких вишивання є частиною майбутньої професійної діяльності, професія – «вишивальник», і які в подальшому виступили як контрольна група у формульовальному експерименті (ПТНЗ-К); учні професійно-технічного навчального закладу (м. Київ), а саме Київського вищого професійного училища технологій та дизайну одягу, які здобувають професію кравця (ПТНЗ-кр), перебуваючи загалом у тих самих соціокультурних умовах, що й попередні дві групи, ці учні водночас не підлягають постійному впливу такого народного мистецтва, як українська народна вишивка;

Вимірювалися показники за такими фоносемантичними шкалами: «Великий - маленький» (код показника – ФСШ-01); «Приємний – неприємний» (ФСШ-02); «Швидкий – повільний» (ФСШ-03); «Холодний –

теплый» (ФСШ-04); «Сильний – слабкий» (ФСШ-05); «Темний – світлий» (ФСШ-06); «Твердий – м'який» (ФСШ-07). Фоносемантичні шкали відповідають шкалам методики контент-аналізу текстів за допомогою комп'ютерної експертної системи «ВААЛ» ©.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Наступним етапом дослідження став аналіз результатів, отриманих за методикою «Епістолярний твір». Модифікована нами проєктивна методика Ю. З. Гільбуха «Епістолярний твір» призначалася для оцінки ставлення досліджуваних студентів (групи ПТНЗ-кр., ПТНЗ-Р та ПТНЗ-К) до своєї майбутньої професії та творчого процесу вишивання. Контент-аналіз отриманих текстів дозволив:

1) на виключно семантичному рівні уточнити психологічний портрет досліджуваних, що допомогло підготувати подальший формульовальний експеримент;

2) виявити загальні фоносемантичні риси, які спостерігаються у відповідях, оцінити їх емоційну забарвленість.

При контент-аналізі текстів використовувався програмний продукт ВААЛ © – психолінгвістична експертна система. Недостатній розмір текстів, отриманих від респондентів, не дав змоги провести повноцінний контент-аналіз, тому виконувалася тільки скорочена оцінка текстів за такими біполярними фоносемантичними шкалами: «великий – маленький»; «приємний – неприємний»; «швидкий – повільний»; «холодний – теплий»; «сильний – слабкий»; «темний – світлий»; «твердий – м'який».

Необхідно зауважити, що система ВААЛ © є практично єдиною доступною експертною системою, яка підтримує контент-аналіз текстів українською мовою. В порівняльному плані: версія для російської мови підтримує 20 біполярних шкал і має загалом більші можливості. Оцінка за кожною фоносемантичною шкалою перебуває в діапазоні від –100 до +100. Крайні значення відповідають абсолютному ступеню вираженості одного з полюсів шкали.

В наступних трьох таблицях наводиться розрахована варіаційна статистика за всіма шкалами окремо для кожної групи досліджуваних.

Як можна бачити з табл. 1, тексти досліджуваних з групи ПТНЗ-кр. за фоносемантичними якістьями в середньому близькі до наступного образу (в дужках наводимо середнє значення числової оцінки за шкалою): «невеликий» (–18,71±3,41), «досить приємний» (55,24±3,30), «вповільнений» (–39,71±2,02), «досить теплий» (–46,25±2,29), «середньо сильний» (37,93±2,78), «дещо світлий» (–10,79±1,84) та «досить твердий» (42,29±4,55). Звертає на себе увагу близькість розподілу оцінок до нормального – про це свідчать малі значення коефіцієнтів асиметрії та ексцесу. Найбільш неоднорідними є оцінки за шкалами «великий – маленький» (коефіцієнт варіації V=18,2 %), «темний – світлий» (V=17,1 %) та «твердий – м'який» (V=10,8 %).

Аналіз показників, що наведено в табл. 2, показує більшу однорідність оцінок за всіма шкалами в групі ПТНЗ-К – максимальне значення коефіцієнту варіації склало 8,48 % (шкала «темний – світлий»), що трактується як помірна варіабельність. Середній фоносемантичний профіль тексту в цій групі можна опи-

сати наступним чином: «досить маленький» ($-30,43 \pm 1,92$), «досить приємний» ($58,13 \pm 2,14$), «досить повільний» ($-49,03 \pm 1,66$), «досить теплий» ($-54,97 \pm 1,80$), «досить сильний» ($43,91 \pm 2,37$), «світліший» ($-16,63 \pm 1,41$), та «досить твердий» ($54,87 \pm 1,93$).

Зазначена тенденція до однорідності посилилась в групі ПТНЗ-Р. З табл. 3 можна бачити, що ступінь варіабельності низький для усіх фоносемантичних шкал.

Оцінки, судячи із значень коефіцієнтів асиметрії та ексцесу, близьких до нуля, розподілені за нормальним законом. Крім того, значення медіан для всіх шкал близькі до середніх, що також підтверджує симетричність розподілу. Фоносемантичний образ текстів, наданих респондентами групи ПТНЗ-Р загалом співпадає із образом для групи ПТНЗ-К.

Далі з використанням непараметричного U-критерію Манна-Уїтні, нами було встановлено, що раніше помічені при первинному аналізі відмінності в фоносемантичному забарвленні текстів, отриманих в різних групах, є статистично значущі.

Так, між групами ПТНЗ-кр. та ПТНЗ-К (табл. 4) на рівні значущості $p < 0,05$ зафіксовані відмінності за шкалами «холодний – теплий» та «твердий – м'який», причому в обох випадках більше за модулем середнє значення демонструє група ПТНЗ-К. За шкалами «великий – маленький» та «темний – світлий» існують відмінності, значущі на рівні $p < 0,01$ і група ПТНЗ-К також має більш полярні значення. Нарешті, за шкалою «швидкий – повільний» усереднений текст групи ПТНЗ-кр. характеризується як дещо «швидкіший», аніж текст групи ПТНЗ-К (значущість на рівні $p < 0,001$).

Таблиця 1
Варіаційна статистика оцінок за фоносемантичними шкалами тесту «Епістолярний твір», група ПТНЗ-кр. (n=32)

Фоносемантичні шкали	Середнє $M \pm m$	Медіана Med	Коефіцієнт варіації, V	Коефіцієнт асиметрії, γ_1	Коефіцієнт ексцесу, γ_2
Великий – маленький	$-18,71 \pm 3,41$	-20,07	18,23 %	-0,15	-0,71
Приємний – неприємний	$55,24 \pm 3,30$	57,04	5,97 %	0,00	0,01
Швидкий – повільний	$-39,71 \pm 2,02$	-38,77	5,09 %	0,07	-0,30
Холодний – теплий	$-46,25 \pm 2,29$	-46,94	4,95 %	0,11	-1,13
Сильний – слабкий	$37,93 \pm 2,78$	40,26	7,33 %	-0,07	-0,12
Темний – світлий	$-10,79 \pm 1,84$	-10,72	17,05 %	-0,20	-0,58
Твердий – м'який	$42,29 \pm 4,55$	44,49	10,76 %	-0,31	-0,78

Таблиця 2
Варіаційна статистика оцінок за фоносемантичними шкалами тесту «Епістолярний твір», група ПТНЗ-К (n=32)

Фоносемантичні шкали	Середнє $M \pm m$	Медіана Med	Коефіцієнт варіації, V	Коефіцієнт асиметрії, γ_1	Коефіцієнт ексцесу, γ_2
Великий – маленький	$-30,43 \pm 1,92$	-29,95	6,31 %	-0,15	-0,70
Приємний – неприємний	$58,13 \pm 2,14$	58,55	3,68 %	-0,26	-0,76
Швидкий – повільний	$-49,03 \pm 1,66$	-48,85	3,39 %	-0,27	-0,89
Холодний – теплий	$-54,97 \pm 1,80$	-53,75	3,27 %	-0,19	-0,86
Сильний – слабкий	$43,91 \pm 2,37$	45,05	5,40 %	-0,27	-0,59
Темний – світлий	$-16,63 \pm 1,41$	-18,00	8,48 %	0,47	-0,56
Твердий – м'який	$54,87 \pm 1,93$	54,55	3,52 %	0,03	-0,84

Таблиця 3
Варіаційна статистика оцінок за фоносемантичними шкалами тесту «Епістолярний твір», група ПТНЗ-Р (n=36)

Фоносемантичні шкали	Середнє $M \pm m$	Медіана Med	Коефіцієнт варіації, V	Коефіцієнт асиметрії, γ_1	Коефіцієнт ексцесу, γ_2
Великий – маленький	$-29,91 \pm 1,50$	-29,65	5,02 %	0,23	-0,46
Приємний – неприємний	$60,53 \pm 1,86$	60,10	3,07 %	0,30	-0,45
Швидкий – повільний	$-49,91 \pm 1,76$	-48,50	3,53 %	-0,80	0,00
Холодний – теплий	$-62,53 \pm 2,48$	-61,70	3,97 %	-0,32	0,54
Сильний – слабкий	$49,01 \pm 1,90$	49,60	3,88 %	0,08	-0,44
Темний – світлий	$-16,97 \pm 0,99$	-17,40	5,83 %	0,09	-0,37
Твердий – м'який	$49,09 \pm 1,75$	51,75	3,56 %	-0,74	0,15

Аналогічний аналіз відмінностей між групами ПТНЗ-Р та ПТНЗ-К. водночас загалом подібний по попереднього та вносить певні деталі (табл. 5).

На рівні $p < 0,01$ текст групи ПТНЗ-Р має більш сильно виражені якості за шкалами «великий – маленький», «сильний – слабкий» та «темний світлий». Значно відрізняється забарвлення текстів також за шкалами «швидкий – повільний» (текст групи ПТНЗ-Р оцінюється як «повільніший») та «холодний – теп-

лий» (текст групи ПТНЗ-кр. майже в півтора рази «холодніший»), рівень статистичної значущості різниці при цьому відповідає $p < 0,001$.

В той же час, як можна бачити із табл. 6, єдина шкала, за якою є статистично значуща (на рівні $p < 0,05$) різниця між групами ПТНЗ-Р та ПТНЗ-К, це «холодний – теплий». При цьому текст останньої оцінюється як дещо «холодніший» за фоносемантичним забарвленням.

Таблиця 4

Порівняння середніх значень фоносемантичних шкал тесту «Епістолярний твір» в різних групах (n=64)

Фоносемантичні шкали	Середнє в групі ПТНЗ-К	Середнє в групі ПТНЗ-кр	U-статистика Манна-Уїтні	p-значення
Великий – маленький	-30,43±1,92	-18,71±3,41	304	0,005**
Приємний – неприємний	58,13±2,14	55,24±3,30	570	0,440
Швидкий – повільний	-49,03±1,66	-39,71±2,02	277	0,001***
Холодний – теплий	-54,97±1,80	-46,25±2,29	323	0,011*
Сильний – слабкий	43,91±2,37	37,93±2,78	638	0,092
Темний – світлий	-16,63±1,41	-10,79±1,84	319	0,010**
Твердий – м'який	54,87±1,93	42,29±4,55	665	0,041*
Фоносемантичні шкали	Середнє в групі ПТНЗ-Р	Середнє в групі ПТНЗ-кр	U-статистика Манна-Уїтні	p-значення
Великий – маленький	-29,91±1,50	-18,71±3,41	341	0,004**
Приємний – неприємний	60,53±1,86	55,24±3,30	690	0,163
Швидкий – повільний	-49,91±1,76	-39,71±2,02	300	0,001***
Продовження таблиці				
Холодний – теплий	-62,53±2,48	-46,25±2,29	236	0,000***
Сильний – слабкий	49,01±1,90	37,93±2,78	830	0,002**
Темний – світлий	-16,97±,99	-10,79±1,84	332	0,003**
Твердий – м'який	49,09±1,75	42,29±4,55	642	0,421

Примітка: * – різниця середніх статистично значуща на рівні $p < 0,05$; ** – на рівні $p < 0,01$; *** – на рівні $p < 0,001$

Аналогічний аналіз відмінностей між групами ПТНЗ-Р та ПТНЗ-К, водночас загалом подібний по попереднього та вносить певні деталі (табл. 5).

На рівні $p < 0,01$ текст групи ПТНЗ-Р має більш сильно виражені якості за шкалами «великий – маленький», «сильний – слабкий» та «темний світлий». Значно відрізняється забарвлення текстів також за шкалами «швидкий – повільний» (текст групи ПТНЗ-Р оцінюється як «повільніший») та «холодний – теп-

лий» (текст групи ПТНЗ-кр. майже в півтора рази «холодніший»), рівень статистичної значущості різниці при цьому відповідає $p < 0,001$.

В той же час, як можна бачити із табл. 6, єдина шкала, за якою є статистично значуща (на рівні $p < 0,05$) різниця між групами ПТНЗ-Р та ПТНЗ-К, це «холодний – теплий». При цьому текст останньої оцінюється як дещо «холодніший» за фоносемантичним забарвленням.

Таблиця 5

Порівняння середніх значень фоносемантичних шкал тесту «Епістолярний твір» в групах ПТНЗ-Р та ПТНЗ-К (n=68)

Фоносемантичні шкали	Середнє в групі ПТНЗ-К	Середнє в групі ПТНЗ-Р	U-статистика Манна-Уїтні	p-значення
Великий – маленький	-30,43±1,92	-29,91±1,50	591	0,859
Приємний – неприємний	58,13±2,14	60,53±1,86	625	0,555
Швидкий – повільний	-49,03±1,66	-49,91±1,76	558	0,825
Холодний – теплий	-54,97±1,80	-62,53±2,48	389	0,022*
Сильний – слабкий	43,91±2,37	49,01±1,90	701	0,128
Темний – світлий	-16,63±1,41	-16,97±,99	579	0,980
Твердий – м'який	54,87±1,93	49,09±1,75	420	0,056

Примітка: * – різниця середніх статистично значуща на рівні $p < 0,05$; ** – на рівні $p < 0,01$; *** – на рівні $p < 0,001$

Таблиця 6

Порівняння середніх значень фоносемантичних шкал тесту «Епістолярний твір» в групах ПТНЗ-Р та ПТНЗ-К

Фоносемантичні шкали	Середнє в групі ПТНЗ-К	Середнє в групі ПТНЗ-Р	U-статистика Манна-Уїтні	p-значення
Великий – маленький	-30,43±1,92	-29,91±1,50	591	0,859
Приємний – неприємний	58,13±2,14	60,53±1,86	625	0,555
Швидкий – повільний	-49,03±1,66	-49,91±1,76	558	0,825
Холодний – теплий	-54,97±1,80	-62,53±2,48	389	0,022*
Сильний – слабкий	43,91±2,37	49,01±1,90	701	0,128
Темний – світлий	-16,63±1,41	-16,97±,99	579	0,980
Твердий – м'який	54,87±1,93	49,09±1,75	420	0,056

Примітка: * – різниця середніх статистично значуща на рівні $p < 0,05$; ** – на рівні $p < 0,01$; *** – на рівні $p < 0,001$

6. Висновки

1. Аналіз вивчення теоретичних положень етнічної свідомості показав недостатність досліджень у царині формування етнічної свідомості юнацтва з урахуванням індивідуальних, вікових і психологічних особливостей, що визначило вибір нашого дослідження «Психологічні особливості формування етнічної свідомості у юнацькому віці засобами української народної вишивки».

2. Емпірично виявлено суб'єктивну семантику етнонаціональної належності в контексті причетності досліджуваних до української народної вишивки. Хара-

ктер суб'єктивної семантики визначився долученістю або непричетністю юнацтва до ужитково-прикладної народної творчості як провідної діяльності.

3. Фоносемантичний аналіз текстів «Епістолярний твір» продемонстрував міжгрупову відмінність та внутрішньогрупову єдність їх семантики.

4. У текстах вишивальниць сильніше виражені якості за шкалами «великий – маленький», «сильний – слабкий» та «темний-світлий», «швидкий – повільний» та «холодний – теплий». У текстах груп непрофесіоналів зафіксовані відмінності за шкалами «холодний – теплий», «твердий – м'який», «великий –

маленький», «темний – світлий», «швидкий – повільний». Це свідчить про те, що вишивальниці до своєї майбутньої професії, до народної творчості і творчого процесу вишивання ставляться більш тепло, спокійно, надають великого значення тому, чим вони займаються, і мають позитивне підґрунтя, на яке можна спиратись не тільки в майбутній професії, а й у повсякденному житті, що засвідчує більш сформовану їхню етнічну свідомість. Стиль їх творів можна порівняти зі стилістикою українського поетичного кіно, яке відображає суть і менталітет українського етносу.

Література

1. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді [Текст]. – Міністерство освіти і науки України, 2015. – № 641. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4068->
2. Гегель, Г. В. Ф. Лекции по истории философии [Текст] / Г. В. Ф. Гегель. – СПб.: Наука, 2000. – 479 с.
3. Выготский, Л. С. Собрание сочинений. Т. 1. Вопросы теории и истории психологии [Текст] / Л. С. Выготский; ред. А. Р. Лурия, М. Г. Ярошевский. – М.: Педагогика, 1982. – 488 с.
4. Лозова, О. М. Психосемантика етнічної свідомості [Текст] / О. М. Лозова. – К.: Освіта України, 2007. – 402 с.
5. Петренко, В. Ф. Основы психосемантики [Текст] / В. Ф. Петренко. – СПб.: Питер, 2005. – 480 с.
6. Солдатова, Г. У. Психология межэтнической напряженности [Текст] / Г. У. Солдатова. – М.: Смысл, 1998. – 389 с.
7. Яблонська, Т. М. Етнопсихологічний вимір України: семіозис, міфотворчість, ідентичність [Текст]: монографія / Т. М. Яблонська, О. М. Лозова, О. В. Яремчук, О. В. Духніч. – К.: Інтерсервіс, 2014. – 193 с.
8. Соколова, В. Ф. Онтогенез національної свідомості і самосвідомості [Текст]: зб. наук. пр. / В. Ф. Соколова // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2010. – Т. XII, Ч. 4. – С. 365–371.
9. Гильбух, Ю. З. Психодиагностика в школе [Текст] / Ю. З. Гильбух. – М.: Знание, 1989. – 79 с.
10. Система ВААЛ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vaal.ru/>

*Рекомендовано до публікації д-р псих. наук, професор Лозова О. М.
Дата надходження рукопису 27.10.2017*

Сабол Діана Михайлівна, кандидат психологічних наук, кафедра методики та психології дошкільної і початкової освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053
E-mail: d.sabol@kubg.edu.ua